

Monika Kroje Telban med vodenjem po poteh ljubljanskih zgodb in pripovedi (foto: Stanka Drnovšek, 11. november 2024).

Udeleženci Murkove ekskurzije na sprehodu mimo ljubljanskega magistrata (foto: Stanka Drnovšek, 11. november 2024).

LJUBLJANSKE PRIPOVEDI IN IZROČILA

Murkova ekskurzija: Tematski sprehod po Ljubljani, 11. november 2024

Tradicionalna strokovna ekskurzija Slovenskega etnološkega društva je v organizaciji prejemnice Murkove nagrade iz leta 2023 Monike Kroje Telban na Martinovo, 11. novembra 2024, potekala po poteh ljubljanskih zgodb in pripovedi. Začela se je ob 10.30 na Trgu francoske revolucije pri Napoleonovem spomeniku, ki je posvečen Ilirskim provincam. Spomenik je delo arhitekta Jožeta Plečnika in kiparja Lojzeta Dolinarja, navezuje pa se na pripoved o francoskem vojaku, katerega grob so našli na Rašici, kjer so potekali boji med francosko in avstrijsko vojsko. Sava je bila namreč meja med Ilirskimi provincami in avstrijskim imperijem.

Pot se je nadaljevala ob Ljubljanci, nekoč imenovani Navport (Nauportus), takrat pomembni plovni reki, po kateri je od pozne bronaste dobe (10.–9. stol. pr. n. št.) do 5. st. n. št. tekla tudi jantarna pot od Baltskih dežel do Sredozemlja, v rimski dobi do Ogleja (Akvileje). Na dvorišču Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bilo odkrito tudi grobišče iz pozne bronaste dobe. Še bolj slovit pa je mit o Jazonu in argonavtih, mitskih ustanoviteljih mesta Emone, ohranjen v številnih slovenskih variantah. Jazona kot legendarnega ustanovitelja Emone prvič omenja grški pesnik iz 3. stoletja, Pejzander iz Larande, pozneje, v 5. stoletju, pa ga v svojem delu omenja grški zgodovinar Zosim.

Krakovo je imelo sloves mestnega vrta že v stari Ljubljani, vendar pa je prav v tem naselju epidemija kuge v 16. stoletju najbolj morila. Na fasadi hiše Krakovo 21 se je – v znak zahvale – ohranilo kužno znamenje iz leta 1599, ker

se je, kot pravi izročilo, pri tej hiši kuga ustavila in nehala moriti že tako zdesetkano prebivalstvo.

Na Emonski cesti, kjer so prav tako našli obzidje Emone, stoji znamenita Krakovska kapelica, v kateri je eden najstarejših krščanskih kipov v Ljubljani – reliefna podoba Matere Božje z otrokom iz druge polovice 13. stoletja; relief je še romanski, po slogu pa že gotški. Verjetno je prvotno služil za nadvratni timpanon nekdanje križevniške cerkve. Ob Emonski cesti so prav tako našli ostanke obzidja rimske Emone, zgrajene proti koncu Avgustove vladavine (27. pr. n. št.–14. po n. št.). Pravokotno obzidje je imelo 26 stolpov, s treh strani ga je ščitil dvojni jarek, po katerem je tekla voda, ki se je stekala v Ljubljano. Obzidje je imelo poleg štirih glavnih vhodov še vsaj deset stranskih.

Kapucinski trg – tako imenovan po Kapucinskem samostanu, ki je od leta 1606 stal na tem mestu – se je preimenoval v Kongresni trg, ko je po padcu Napoleonove vladavine v Ljubljani potekal kongres Svete alianse (politične in vojaške zveze, ki so jo 26. septembra 1815 podpisali vladarji Rusije, Avstrije in Prusije). Ko je leta 1821 Sveta aliansa sklicala novo srečanje v Ljubljani, so mestni svetniki za zasedanje kongresa izbrali kranjski deželni dvorec oziroma vicedomsko palačo, ki je stala na mestu današnje upravne stavbe Univerze v Ljubljani. Odločili so se tudi za rušenje Kapucinskega samostana, ki je bil že v zelo slabem stanju, saj ga je že Napoleon Bonaparte leta 1797, ko se je skozi Ljubljano vračal domov, uporabil za konjušnico. Napoleona

* Monika Kroje Telban, dr. etnologije, upokojena znanstvena svetnica, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; monika.kroje@zrc-sazu.si.

so takrat Ljubljanci nastanili v Škofijskem dvorcu, kar je še danes z zlatimi črkami obeleženo ob vhodu.

Na Kongresnem trgu pred Uršulinsko cerkvijo je imela v Prešernovem času gostilno Metka Podboj. Gostilno so imenovali »Pri krofasti Metki« – krofasti zato, ker je bila okrogla kot krof. Ker pa so se uršulinke pritoževale nad hrupom in tudi nad ženskami, ki so se tam včasih zbirale ob poznih urah, so za gostilno izbrali kletne prostore stavbe, v kateri je danes Cvetličarna Emporia. Ko so šli v gostilno v kleti, so obiskovalci govorili, da gredo »v pekel«. V »pekel« pa je zahajal tudi France Prešeren, ki je bil takrat na praksi pri odvetniku Blažu Crobathu (očetu pesnice in pisateljice Luize Pečjakove). Nekoč je videl, da je Metka v petek gosta postregla z mesom, kar ji je seveda očital. Odgovorila mu je, da mora postreči to, kar si stranka želi. Prešeren je na njen račun hitro spesnil verze: *Metka, Metka, ne bojiš se petka, Prišla si z griča, vidla boš hudiča!*

Ogled Ljubljane smo nadaljevali ob Čevljarskem mostu, ki je bil sprva lesen, ob straneh pa so stale lesene hišice, kjer so čevljarji Ljubljančanom popravljali ali šivali čevlje. Ko je most sredi 19. stoletja pogorel, so ga nadomestili z litoželeznim. Današnji Čevljarski most je leta 1931 postavil arhitekt Jože Plečnik. Most je bil tudi zbirališče prebivalcev starega in novega dela Ljubljane. Zgodba, ki jo je tudi Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* zapisal kot resnično, pa pripoveduje o dekletu Urški Šafarjevi, ki jo je s plesišča na Starem trgu v senci košate lipe prvo nedeljo junija 1547 odnesel povodni mož. To izročilo je navdihnilo pesnika Franceta Prešerna, da ga je leta 1830 ovekovečil z balado *Povodni mož*.

O detomorilki Urški Mandlovki pripovedujejo številne ljudske balade, ki ohranjajo spomin na resnično zgodbo o sedemnajstletni nezakonski materi Urški Mandlovki. Zaprtja je bila v ječi, imenovani Tranča, na Friškovcu pa so jo 23. oktobra 1766 »ob glavo dali«. Okrutna kazen je zbudila sočutje someščanov, kar je razvidno iz številnih ljudskih balad o tem nesrečnem dekletu.

Mestno hišo ali rotovž na Mestnem trgu je Ljubljana prvič dobila leta 1484. Pročelje mestne hiše sta takrat krasila dva lesena kipa, upodobitvi Adama in Eve, ki sta danes na ogled v ljubljanskem Mestnem muzeju. Zgodba pripoveduje, da so Ljubljanci obiskovalce, ki so prišli v mesto, spraševali: »Ali si že poljubil Evina stopala?« Pred mestno

hišo so bili sramotilni steber ali pranger, sramotilna kletka, lesena oslica in sramotilna klop. O potapljanju pekov v kletki pa poroča tudi Janez Vajkard Valvasor.

O hiši nasproti magistrata, pozneje trgovini Dom, pripoveduje sodobna ali urbana povedka; njen lastnik je bil neki Italijan, član slovenskega teozofskega društva. Notranjost hiše je obdal s črnim marmorjem, na streho pa postavil kip netopirja, kar naj bi privabljal vampirje. Ko je s konjem odjezdil na sestanek teozofov na obrobju Barja, so zjutraj njega in konja našli raztrgana. Rekli so, da ga je raztrgal medved, ker pa takrat na Barju ni bilo medvedov, so nekateri govorili, da so ga raztrgale zle sile ali duhovi. V njegovi hiši pa je od takrat strašilo, tako da tam nihče ni hotel prespati. Pozneje je neki partizanski oficir tam najel stanovanje in ga že po dveh dneh ves prestrašen zapustil. V hiši so skušali prenočiti tudi nekateri mladi fantje in dekleta, pa jim ni uspelo priti noter.

Na Ciril Metodovem trgu 14 je bila v stari plemiški hiši iz 17. stoletja od leta 1836 znana gostilna Pri kolovratu (zdaj picerija Capriccio). V njej so se zbirali »penati« (hišni bogovi, varuhi domačega ognjišča) – slovenski pisatelji, pesniki in drugi pomembni možje, med njimi arhitekt Jože Plečnik, umetnostni zgodovinar France Stele, pisatelj Ciril Kosmač, pesnik Oton Župančič, dramatik Pavel Golia, slikar Maksim Gaspari, pisatelj Juš Kozak, pesnik Igo Gruden in ustanovitelj »penatov« Alfred Šerko. Zgodba pripoveduje, da je sem zelo rada prihajala pesnica in prevajalka poezije Lili Novy, ker pa je bila tu v glavnem moška družba, je niso sprejeli odprtih rok. Nekoč jim je v jezi pokazala zadnjico in odšla.

Na Krekovem trgu smo se ustavili v znani ljubljanski kavarni Čokl, kjer smo popili kavo, nato pa smo se z vzpenjačo povzpeli na Ljubljanski grad, kjer nas je vodila in nam zgodbe pripovedovala izobraževalka turističnih vodnikov Mateja Kregar Gliha.

Po ogledu smo se z mestnim kavalirjem odpeljali na kosilo v gostilno Druga violina. Ob 17. uri se je v Atriju Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU slovesnost nadaljevala s slavnostno podelitvijo Murkovih nagrad, priznanj in listin. Murkovo nagrado za življenjsko delo je prejela kustosinja Tatjana Dolžan Eržen, Murkovo priznanje Barbara Ivančič Kutin, listino pa sta prejela Robert Kužnik in Tomaž Kočar.